# Урок. Слововживання та лексична сполучуваність. Лексичні помилки

урок засвоєння нових знань і формування вмінь · 45 хв

*«Заговори, щоб я тебе побачив» — Сократ*

**Проблемне питання уроку:** Чому слово, яке саме по собі правильне, у реченні може стати помилкою?

## Мета

| Знаннєві | Діяльнісні | Ціннісні |
|---|---|---|
| • Учень або учениця записує означення слововживання та лексичної сполучуваності.<br>• Називає три причини, через які слова не поєднуються (за смислом, за граматичними особливостями, за лексичними особливостями).<br>• Називає не менше п’яти видів лексичних помилок і наводить до кожного приклад. | • Знаходить у реченні лексичну помилку й визначає її вид.<br>• Виправляє речення, добираючи нормативне слово чи словосполучення (понад сто, провідний спеціаліст, вакансія).<br>• Розрізняє пароніми й добирає потрібний (численний і чисельний, змістовний і змістовий). | • Усвідомлює значення мовної норми для довіри до мовця, зокрема в резюме та діловому листуванні.<br>• Дбає про точність і чистоту власного мовлення. |

## Базові поняття і терміни

слововживання, лексична сполучуваність, лексична помилка, тавтологія, плеоназм, пароніми.

## Форми роботи

- фронтальна бесіда й мозковий штурм
- робота з текстом підручника
- робота в парах із таблицею видів лексичних помилок
- спостереження за прикладами
- редагування речень

## Обладнання та реактиви

- підручник Голуб, Новосьолова, 10 клас, § 7 і § 11
- Тлумачний словник української мови (друкований або на сайті, який назве вчитель)
- слайд із таблицею «Види лексичних помилок» і з трьома прикладами для мотивації
- картки для пар із вісьмома прикладами помилок і порожньою таблицею

## Демонстрації

- Три приклади на слайді (рахувати хвилини і я рахую, що; вільна вакансія; мілкі гроші) — слово саме по собі правильне, а значення чи поєднання хибні
- Таблиця видів лексичних помилок із прикладами й виправленнями — кожному виду відповідає свій приклад
- Рубрика «Екологія слова» (вакансія, вільне місце; понад сто) — поруч стоять слова, одне з яких зайве, або вжито кальку

## Міжпредметні зв'язки

- Громадянська освіта — слова громадський і громадянський у виразах громадська думка та громадянське суспільство
- Історія та філософія — вислів Сократа про мовлення як портрет людини, який відкриває урок

## Місце уроку в темі

**Попередній урок:** На попередньому уроці вивчали лексичну норму, значення слова та пароніми.

**Наступний урок:** На наступному уроці вивчатимемо фразеологічне багатство української мови, групи фразеологізмів, фразеологічні синоніми й антоніми.

## Безпека

- Працюємо в парах за партою, класом не пересуваємося під час виконання завдань.
- Словник в інтернеті відкриваємо лише на сайті, який назвав учитель, і лише для перевірки одного слова.
- Смартфон лежить на парті екраном донизу, поки вчитель не дозволить користуватися словником.
- Картки з реченнями передаємо сусідові по парті, а не кидаємо.

## Структура уроку

1. Організаційний момент — 1 хв

2. Актуалізація — 5 хв
3. Мотивація — 3 хв
4. Вивчення нового — 21 хв
5. Закріплення — 9 хв
6. Рефлексія — 4 хв
7. Домашнє завдання — 2 хв

## Хід уроку

**Організаційний момент** 1 хв

**Учитель:** Вітає клас, перевіряє готовність до уроку, називає тему й записує її на дошці.

**Учні:** Вітаються, відкривають зошити й підручник, записують тему.

Тема уроку «Слововживання та лексична сполучуваність. Лексичні помилки». Епіграф на дошці «Заговори, щоб я тебе побачив» (Сократ). Учитель просить подумати, чому мовлення людини так багато про неї говорить.

**Актуалізація** 5 хв

**Учитель:** Проводить мозковий штурм. Читає запитання, дає 30 секунд на відповідь, потім відкриває правильну.

**Учні:** Кожен письмово в зошиті одним рядком відповідає на кожне запитання, потім звіряє зі слайдом.

Запитання 1. Що називають паронімами? Відповідь. Слова, близькі за звучанням, але різні за значенням. Запитання 2. Яке слово правильне, доповідь змістова чи змістовна? Відповідь. Змістовна. Запитання 3. Яке слово пропущено в реченні «Публічно виражене ставлення людей до подій називають (громадською, громадянською) думкою»? Відповідь. Громадською. Запитання 4. Як правильно, численні чи чисельні виступи на зборах? Відповідь. Численні. Запитання 5. Яке слово вжито правильно в реченні «Цьогорічні десятикласники отримали (свідчення, свідоцтва) про здобуту базову освіту»? Відповідь. Свідоцтва.

**Мотивація** 3 хв

**Учитель:** Показує на слайді три приклади й просить сказати, що в них не так. Ставить проблемне питання.

**Учні:** Спостерігають, висловлюють здогади, чому слова звучать неприродно.

Приклад 1. «Мені довелося від нетерпіння рахувати хвилини до початку фільму» і «Я рахую, що до змагань ви підготувалися добре» (Голуб, с. 34). Слово те саме, а в другому реченні його вжито не в тому значенні, тут слід казати «Я вважаю». Приклад 2. «Вільна вакансія» (Голуб, с. 25). Приклад 3. «Мілкі гроші» (Голуб, с. 24). Проблемне питання. Чому слово, яке саме по собі правильне, у реченні може стати помилкою? Учні записують його в зошит і вже на цьому уроці знаходять відповідь.

**Вивчення нового** 21 хв

**Учитель:** Організовує три активності, ставить запитання, показує демонстрації, перевіряє продукти кожної.

**Учні:** Працюють із текстом підручника, у парах заповнюють таблицю, за алгоритмом редагують речення.

Активність 1 (7 хв). Робота з текстом підручника, Голуб, Новосьолова, § 7, с. 23 і 24. Учні читають і складають короткий запис. Запитання вчителя 1. Що таке слововживання? Очікувана відповідь.

Уживання слів у мовленні в тому чи іншому значенні. Запитання 2. Що таке лексична сполучуваність? Очікувана відповідь. Здатність слова поєднуватися з іншими словами. Запитання 3. Що визначає правила сполучування слів? Очікувана відповідь. Логіка, граматична структура мови і мовна традиція. Запитання 4. Чому слова можуть не поєднуватися? Очікувана відповідь. По-перше, вони несумісні за смислом, як смачне сонце чи холодний вогонь. По-друге, обмеження викликають граматичні особливості вживання. По-третє, впливають лексичні особливості, наприклад, кажуть найкращі друзі, але не кажуть найкращі вороги. Демонстрація. Бездонне небо і прочитати книжку поряд із солодке небо і прочитати вікно, бо учні мають помітити, що ті самі слова з одними партнерами поєднуються, а з іншими ні. Продукт. Запис означення і трьох причин несполучуваності з прикладом до кожної. Активність 2 (8 хв). Робота в парах із таблицею, Глазова, с. 50 і 51. Кожна пара отримує картку з вісьмома прикладами й порожню таблицю з вісьмома видами помилок, добирає до кожного виду приклад і записує виправлення. Очікувана таблиця. Уживання слова в невластивому значенні, наприклад, я рахую, що, виправлення я вважаю, і вірне рішення, виправлення правильне рішення. Порушення лексичної сполучуваності, наприклад, табун вовків, виправлення зграя вовків, і одягти черевики, виправлення узути черевики. Невдалий добір синонімів, наприклад, учні піднімали, здіймали, вивищували руки. Тавтологія, наприклад, письменник написав повість. Плеоназм, наприклад, вільна вакансія, прейскурант цін і своя власна думка. Сплутування паронімів, наприклад, доповідь змістова замість змістовна і чисельні виступи замість численні. Уживання слів, невластивих літературній мові, наприклад, слідуючі замість такі, мероприємства замість заходи, борше замість швидше. Перекручення фразеологізмів, наприклад, врода дівчини кидається у вічі замість впадає в око. Продукт. Заповнена таблиця, яку пара звіряє зі слайдом. Активність 3 (6 хв). Спостереження за прикладами й складання алгоритму редагування. Учитель показує рубрику «Екологія слова» (Голуб, с. 25 і 35) і запитує, що спільного в парах слів вакансія і вільне місце, понад сто і більше ста. Очікувана відповідь. Правильно вакансія, а не вільна вакансія, бо слово вакансія вже містить значення вільного місця. Правильно понад сто, провідний спеціаліст, численний. Учитель додає, що помилки в резюме псують репутацію автора й знижують шанси бути запрошеним на співбесіду. Учні разом складають алгоритм. Перший крок. Прочитай речення й знайди слово, яке звучить неприродно. Другий крок. Визнач, чому, чи неправильне значення, чи неправильне поєднання, чи зайве слово. Третій крок. Визнач вид помилки за таблицею. Четвертий крок. Заміни слово нормативним і прочитай речення ще раз. Продукт. Алгоритм із чотирьох кроків у зошиті. Повернення до проблемного питання. Слово правильне саме по собі, але помилкою його робить значення, поєднання чи зайвий повтор у конкретному реченні.

### Закріплення 9 хв

**Учитель:** Видає завдання по одному, виділяє по 2 хвилини на кожне, перевіряє усно, виправляє відповіді.

**Учні:** Виконують завдання в зошитах самостійно, потім перевіряють у парі за відповідями.

### Рефлексія 4 хв

**Учитель:** Пропонує прийом «Одне речення» і просить письмово відповісти на проблемне питання, решту обговорюють усно.

**Учні:** Письмово відповідають на проблемне питання одним реченням, потім усно називають, що було найскладнішим.

### Домашнє завдання 2 хв

**Учитель:** Пояснює базове завдання й завдання за вибором, вказує номери вправ.

**Учні:** Записують завдання в щоденники, ставлять запитання.

## Завдання для закріплення

**1.** Визначте вид помилки в кожному словосполученні та виправте його. 1) святкувати свято, 2) своя власна думка, 3) вірне рішення.

**Відповідь:** Святкувати свято є тавтологією, бо поряд стоять спільнокореневі слова, правильно відзначати свято. Своя власна думка є плеоназмом, бо одне зі слів зайве, правильно власна думка. Вірне рішення є вживанням слова в невластивому значенні, правильно правильне рішення.

**2.** Виберіть із дужок потрібне слово. 1) Проведено (численні, чисельні) заходи. 2) Доповідь була (змістовна, змістова). 3) Українська держава будує (громадянське, громадське) суспільство.

**Відповідь:** Численні заходи, бо йдеться про велику кількість. Змістовна доповідь. Громадянське суспільство.

**3.** Знайдіть порушення лексичної сполучуваності й виправте. 1) табун вовків, 2) одягти черевики, 3) особове життя.

**Відповідь:** Зграя вовків, бо про вовків кажуть зграя. Узути черевики, бо одяг одягають, а взуття узувають. Особисте життя.

**4.** Відредагуйте речення. «У нашій компанії є вільна вакансія ведучого спеціаліста, на неї подали заяви більше ста людей.»

**Відповідь:** У нашій компанії є вакансія провідного спеціаліста, на неї подали заяви понад сто людей. Виправлено плеоназм вільна вакансія, калька ведучий і зворот більше ста.

## Диференціація

**Сильним:** Складіть чотири речення з лексичними помилками різних видів, наприклад, на сполучуваність, на паронім, на плеоназм і на тавтологію. Обміняйтеся ними із сусідом по парті, знайдіть і виправте помилки одне одного.

**Підтримка:** Користуйтеся алгоритмом із чотирьох кроків. Зразок на іншому прикладі. У словосполученні прейскурант цін зайве слово цін, бо прейскурант і є перелік цін, тому правильно прейскурант. Це плеоназм. За таким зразком опрацюйте речення про вільну вакансію із завдання закріплення, вибираючи вид помилки зі слайда.

## Домашнє завдання

**Базове:** Опрацювати § 7, с. 24 і 25 підручника. Виконати вправу 73 (знайти й виправити помилки у слововживанні у восьми реченнях) письмово.

**За вибором:** На вибір. Виконати вправу 77 (відредагувати речення й пояснити допущені помилки) або вправу 76 (знайти в тексті «Наталка Полтавка» чи «Мартин Боруля» речення, де персонажі не дотримуються норм слововживання).

## Рефлексія

Прийом «Одне речення». Письмово, одним реченням, відповідь на проблемне питання. Чому слово, яке саме по собі правильне, у реченні може стати помилкою? Очікувана відповідь. Бо слово може бути вжите не в тому значенні, не поєднуватися з сусіднім словом або повторювати думку, яка вже є в реченні. Далі усно по двоє-троє учнів продовжують фразу «Найкорисніше для мене сьогодні було...» і називають одне слово, яке тепер вживатимуть інакше.

**Джерела:**

- Українська мова (Голуб, Новосьолова) 10 клас, с. 34
- Українська мова (Голуб, Новосьолова) 10 клас, с. 34, 35
- Українська мова (Голуб, Новосьолова) 10 клас, с. 35
- Українська мова (Голуб, Новосьолова) 10 клас, с. 35, 36
- Українська мова (Голуб, Новосьолова) 10 клас, с. 36
- Українська мова (Голуб, Новосьолова) 10 клас, с. 36, 37
- Українська мова (Голуб, Новосьолова) 10 клас, с. 37
- Українська мова (Голуб, Новосьолова) 10 клас, с. 37, 38
- Українська мова (Голуб, Новосьолова) 10 клас, с. 38